

Милан Петричковић*

СОЦИЈАЛНИ РАД У РОДНОЈ ПЛИРОМИ** СТАРЕЊА НА ПРИМЕРУ ДОМСКЕ ПОРОДИЦЕ***

Док живиш, буди жив

Толстој

Апстракт: Примарно са позиција филозофске антропологије, овај текст отвара питање дијалектичких основа јединства и борбе супротности, крајње сложеног и увек тајновитог феномена човековог старења, са чијим се најразличитијим егзистенцијалним аспектима стручно суочавају социјални радници. Наспрам уобичајеног песимистичког става о тежини старости, овде се у оквирима хуманистике социјалног рада антиципира развој епистемолошких основа плироме (пуноће) старења, чији фундус твори човеково, родно предодређено нагађање са нужношћу природних закона и пролазности живота, при чему позни дани, упркос коначности и долазећој смрти, могу поседовати смисао и лепоту живљења. Кључни аксиом таквог нагађања са старошћу саздан је на свести да се човекова немоћ бесконачног битисања може превазићи истинским-пуним живљењем, ограничено су му дате временске коначности, чији стваралачки продукти поседују квалитет надживљавања свога творца у вечности.

Кључне речи: старост, плирома, социјални рад, домска породица

Увод

Саобразно својој универзалној природи, делатност социјалног рада кроз свој професионални сегмент, непосредно, са теоријско-методолошких позиција задире у многоврсне, крајње сложене и противуречјима проткане феномене људске егзистенције. Посебно тајновита, и упркос константности вишемиленијумског промишљања, скривена у свом латентном битку, још увек човековим спознајним моћима неодгонетнута

* Ванредни професор на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, e-mail: rilski@verat.net

** Пуноћа, употпуњеност, даровитост

*** Рад је део истраживања на пројекту *Политички идентитет Србије у регионалном и глобалном контексту*, бр. 179076, који је финансирао Министарство просвете и науке Републике Србије.

дијалектика старости човека и њене животне рефлексије, у том контексту чини незаобилазан предмет стручних интервенција социјалних радника.

Као и другим, човековом суштству својственим одликама, научно фундиран социјални рад, и широком спектру егзистенцијално-потребитих изазова старих људи, априори приступа у складу са властитим степеном теоријско-филозофске утемељености, епистемолошке обухватности, вишеслојности и дубине.¹ Општеприхваћен логички став у науци о каузалитету комплексности предмета истраживања и њему примереног теоријског полазишта, овде долази до посебног изражаја, с обзиром на, у бити самосупротстављен и сазнајним недореченостима бременит феномен старости² и њених реперкусија, многоврсно егзистенцијалних модуса човековог свакодневног обитавања, у који најнепосредније професионално залази стручни социјални рад. Другим речима исказано, намеће се питање квалитативне гносеолошке суштине теоријских домета науке социјалног рада и из ње проистеклог практичног бављења (више него сложеним предметом, човековој генеричкој суштини), предодређеном старошћу и њеним екстремно неизвесним егзистенцијалним преображајним ризицима.

Нажалост, и овом мултипликованом проблему човековог старења, научно заснован и институционално практикован социјални рад, углавном омеђено прилази, условљен својом мисаоно спутаном филозофском парадигмом, којој, у сазнајној равни, докучивању измиче есенција ове велике непознанице човекове. У недостатку расположивог простора за шире апсолвирање овог битног теоријског питања о епистемолошкој неразвијености и инфериорности хуманистике социјалног рада,³ овде га само у форми корелата доводим у везу са истраживаним феноменом старости на примеру домске заједнице старих, са намером да јасно подвучем нужност и значај мултидисциплинарног сагледавања, разматрања и теоријског извођења ваљаних судова и плодних закључака, конкретно о битку старења као генеричком усуду људске врсте у свој њеној пролазности. Наравно,

¹ Шире о овоме погледати: Милан Петричковић, *Епистемолошка површина савремене науке социјалног рада*, Годишњак ФПН-а, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Београд, 2007, бр. 1, стр. 386–399.

² Погледати: Ив Растимир Мари Антоан Недељковић, „Човек у старости – господар и жртва услова становања“, *Геронтолошки зборник*, Београд, 1979, стр. 21–31.

³ Са овим у вези погледати: Милан Петричковић, „Наука социјалног рада у апсурду ванаксиолошког вредновања“, *Социјална мисао*, часопис за теорију и критику социјалних идеја и праксе, Београд, 2009, бр. 64, стр. 9–30.

овде сам дужан да подвучем сасвим прецизну границу између квазимултидисциплинарности, погрешно поистовећене са компилацијом неколико наука, међу којима доминирају (у сфери социјалног рада) медицинско-психолошка тумачења старења, са једне стране, и нужног теоријско-методолошког сагледавања човека у процесу старења као родног тоталитета, кога творе индикативна суштинска обележја хумано-свесне врсте којој он припада, са друге стране.

Отварам на овом месту, дакле, поводом бављења проблематиком старих људи у социјалном раду, врло значајно *питање родне-генеричке суштине човека* као непоновљивог бића, кога одликује изворни тоталитет врсте, у чије вијугаве лавиринте се једино може, сазнајно макар, и провирити, једино стазама филозофске антропологије која се бави многоврским недоумицама човекове бити и њене телеологије, сазнајно неодвојивих од осталих сегмената филозофског доумљавања, попут онтологије, гносеологије, аксиологије, методологије, етике и, наравно, естетике. Једино се, на тај начин, може надрасти банализовање и селективно истицање само појединих (из мноштва) аспеката вечно интригантног мотива комплексне категорије старости и остарелих, која се као последица мисаоне лењости и данас тако актуелне, а изнад свега, сазнајно испразне „савремености” у области социјалног рада, стереотипно поједностављује⁴ на њене сужене тривијалне форме поимања.

Конкретно, питам се овим текстом кроз осврт на филозофско-антрополошку мисао, шта је то суштаствено што обележава *differentiū specifiū* феномена старости, а да се не своди на њене добро познате и законито рабљене димензије попут болести, немоћи, зависности, незадовољства, несреће, пролазности, апсурда и осталих песимистичких одредница људског егзистирања. Држећи се дијалектичких принципа сазнања, посебно негације и јединства и борбе супротности, као антипод поменутом животном безнађу у старости, појављује се и његова друга страна у рудименту човекове родности садржана, оличена у искуственом смислу човековог битисања у старим данима. У питању је рационално прихваћена старост као израз опште материјално-духовне трансформације свега постојећег у космосу, човековом свету и самом човеку, који нужно вођен непогрешивим природним законима неминовно подлеже свеопштем кругу кретања:

⁴ Са овим у вези погледати: Ив Растимир Мари Антоан Недељковић, „Гносеолошки и антрополошки извори стереотипа о старости и остарелима“, *Геронтологија*, часопис Геронтолошког друштва Србије, Београд, 2001, стр. 12–19.

постајању, трајању и нестајању,⁵ што у складу са законима логике није довољан разлог да он као свесно биће и у старости не пронађе минимум стваралачке имагинације и лепоте живљења.

Управо та генеричко васпостављена контрадикторност старости потенцијално пружа, како старим људима, тако и социјалним радницима који се стручно баве хуманизовањем њихове егзистенције у оквиру институционалног социјалног рада домске породице, професионални изазов откривања и слеђења родно задате и природним законима уређене смислености прихватања, нагађања и том животном циклусу примереног смисла обитавања. Мислим овде на онај антрополошки код својствен људској врсти, путем ког сваки човек понаособ разрешава сфингину енигму властитог постојања и пролажења, нестајања или трајања у надајућој вечности, лимитираној писаном биолошком генезом живих бића од *humanusa* до *humusa*, сроченог у можда теже-неугодну библијску али истинито-историјску спознају човекову, да је из праха настао и да ће се у прах најзад вратити.

У спиралном вртлогу тих противуречија, та, од човекових моћи апсолутно независна сила пролазности чији је он талац (Блох, 1981:1307), као властиту негацију, која зачиње нови вредносни квалитет, нуди у историјско-цивилизацијском контексту искуствени образац *плироме* – пуноће довршења свега постојећег, па наравно и оне временски условљене тајне зване људски живот.

Потенцирана хармонија испуњености и обавезног свршетка као родно задате међе, којом се и човеков живот покорава космичким законима које мути и често туробним чини људска свест, нужан је беочуг свестраног и отвореног приступа социјалних радника у третману старих људи, који конкретно у оквиру домске заједнице подлежу природно датим правима досезања сопствене плироме и осећања среће у старости. Плодотворно у том правцу може да послужи социјалним радницима, у њиховом свакодневном суочавању са специфичним потребама старих, херменеутичка дубина Хегелове (1770–1831) и Блохове (1885–1977) мисли о „рђавој бесконачности“ (Блох, 75:400), која би у парадигматичном смислу, ма како да нелогично звучи, рђаво-бесмисленим учинила вечност трајања било ког створеног квалитета, па наравно и човековог живота; због чега тај живот и треба, између осталог, што је могуће више смисленијим и потпунијим учинити док траје. Наравно, овај мисаони

⁵ Погледати: Карл Јасперс, *Светска историја филозофије*, с немачког превео Божидар Зеџ, Федон, Београд, 2008, стр. 9.

постулат у сфери науке социјалног рада може добити њему припадајуће место, под условом да се из филозофско-антрополошке љуштуре распозна, и, прво појмовно-категијално, а затим и теоријско-методолошки развије, и јаснија, у својој онтолошкој езотерији, методички приближи социјалним радницима.

Тиме се стичу услови за темељно стручно поимање плироме старења као родно задатог циља људске врсте, којим се у социјалном раду домског типа превазилази апатија и безнађе старих, а трага за том добу примереним оруђима стваралаштва и потврђивања, уз мудро разабран егзистенцијални аксиом да „ако нам није доступна вечност и неограниченост индивидуалног трајања, доступна нам је вечност и неограниченост у трнутку у коме живимо“. (Павићевић, 1977:31)

Старост у противстављености егзистенцијалног смисла и бесмисла човека

Најопштије појмљена природа, својим универзалним устројством вечитог мењања путем константног настајања, развоја и нестајања, које потиरे метафизику бесконачног трајања било чега створеног, не заобилази ни човека, који у распону од сазнајно општег ка посебном и појединачном, подлежући биолошко-физиолошким процесима, неминовно као „*homo viator*“ (битак у сталном настајању) бива искушаван и кроз процес старења у свом његовом противуречју. У сфери монументалних, човеку недоступних тајни релативитета, где се двоје међусобно усложњавају и сукобљавају, за људску свест тешко докучиви појмови материје и времена, миленијумима обитава овај специфичан „живи створ“, суочавајући се са најразличитијим последичним аспектима практично видљиве старости.

То га у фундаменту, како ће приметити егзистенцијалиста Жан Пол Сартр (1905–1980), чини бићем условљености, под којом с мање или више јасноће подразумева „свеукупност граница априори које обиљежавају човјекову темељну ситуацију у свемиру.“ (Сартр, 1964:31) У том опсегу, не занемарујући и видљиву формалну појавност сталних физиолошких промена које процес старења као своју последицу носи, у форми губљења физичке снаге и виталности, стваралачке мотивације, гашења животне воље, редукције задовољавања потреба, као и усахнуће од Бога и природе човеку подарене телесне лепоте и страсти наравно, лоциран је

мисаони суд Блеза Паскала (1623–1662) како је човек „само трска, најслабашније створење у природи.“ (Паскал, 1991:152)

Као антипод ове слабости подвући ће Паскал, сасвим јасно сликовитим поређењем човека са „трском која мисли“, његову одлику свености, за коју тврди да човека чини узвишенијим од целог свемира.⁶ То је та кључна одредница која човека примарно издваја и фаворизује од свих осталих живих бића, оличена у моћи расуђивања о сврховитости његовог битисања, где се као важна дилема намеће специфично својство старења коме је као усуду он изложен. Одатле многи плодни мислиоци, попут Понтија, човека виде као „осуђеног на тражење смисла“, што егзистенцијализму даје конотацију онтолошке усмерености ка откривању оног Хајдегеровог (1889–1977) „питања самог смисла битка“ који чини фундаментално питање филозофије уопште и сазнајну есенцију личног самопреиспитивања сваког човека као засебног микрокосмоса.

Поседујући моћ мисаоног разабарања, човек се поводом старости суочава са фактицитетом „да се све што јест и што ће бити креће у кругу као да је убачено у кружне путање сличне путањама небеских тијела, укључујући и Земљу“, с чим у вези је само људски ум делимично моћан да открива тешко докучиву фикцију времена (Нуминовић, 1978: 112–113), у чијој опсени се да регистровати биолошки детерминисани преображај пролазног човековог тела као материје склоне трошењу и пролазности. При том, законито долази до илузије, у којој се *мешају појмови времена и последице неминовних физиолошких процеса очитованих у реално доживљеној старости*, због чега ће многи умни, свенни онострано-латентног тајења природе свега постојећег, оправдано приметити како је појавни свет „објективно неистинито дан“, што свакако важи и за људски доживљај старости. Какве ли ироније апсурда, када се ово изазовно филозофско, антрополошко, квантно-физичко и изнад свега болно људско питање, кроз које се човек сам са собом суочава у варљивом животу споља видљивих форми, отргнутих од садржаја (а трованих шаренилом боја, звукова, илузија, наметнутих информација), свакодневно наивно постулира квазичуђењем о томе *како време брзо пролази*, потискујући чињеницу да *процесом старења, у ствари само човек пролази* кроз то „нешто“, у човековој свести доживљено, као терминолошко-појмовно обележено време?!

⁶ Шире о овоме погледати: Lucien Goldman, *Le Dieu cache. Etude sur la vision tragique dans la Pensée de Pascal et le théâtre de Racine*, Paris, 1955, str. 205.

Тај пролазак кроз мета-та представу времена, непогрешиво саобразан биолошком детерминизму старења (ма како човеков животни век био дуг), увек доживљен као кратак и недовољан, проблематичан је за човекову свест, која старост доводи у нераскидиву везу непосредног претхођења и увода у властити коначни свршетак – смрт властитог битка! Ево нас усред кључног егзистенцијалног апсурда људске врсте, ког боји дилема општег родног смисла, логике, суштине, сврховитости и постојања човека генерално, пошто ће он, пре или касније, постати ништа – небитак. Чему онда уопште целокупан човеков кратак век, рођење, егзистенцијални планови, труд, одрицање, материјално и духовно стицање, жртвовање, страдање, када пре или касније наступа старост и дефинитивно окончање човековог битисања – смрт, у односу на коју све поменуто губи значај?

Да ли је онда човек који мисли о својој пролазној егзистенцији, свестан да га од почетка живота прати смрт, чија је клица замeтнута још рођењем као незаобилазна судбина, осуђен родним устројством и природним законима ограниченог бивства да због тога буде, како је писао Мишел Монтењ (1533–1592), „најплачљивији и најкрхкији створ од свих створова...“⁷ Одговор је садржан у чињеници да исти ум човеков, који га наводи ка егзистенцијалном незнању, нуди и друге сазнајне алтернативе, дајући човеку путем слободне воље као бићу избора достојне разлоге да у свакодневном животу (на крају осуђеном на сигурну смрт) пронађе некакав смисао. Антиципације овога става срећу се код појединих филозофа материјалиста попут Епикура (341–270 п.н.е.) и Лудвига Фојербаха (1804–1872), чије мисли поричу значај и тежину коначности, у складу са гносеолошком парадигмом која тврди да све добро и зло за човека постоји само уколико га он осећа; пошто смрт човека лишава осећања, то се она и не може осетити нити као добро нити као зло. *У ствари, зашто придавати толики значај смрти као животном финалу људског бића, када се смрт и субјект не могу сусрести: кад ње има, нема субјекта, док постоји субјект – не постоји смрт?*

Ситуацију компликује умска активност човека, тј, унапред рефлектована свест о неминовној пролазности, старости и смрти, која датира у људском предзнању и предосећању у форми психолошког реалитета, као и егзистенцијално постојање кога та иста смрт кроз неизвесност сила релативитета и непостојаности стално вреба; што јој даје онтолошки, бивствени реалитет својствен коначности свих осталих људских бића и

⁷ Шире о овоме погледати: Богдан Суходолски, *Модерна филозофија човека*, Нолит, Београд, 1972, стр. 501.

природних склопова уопште. Како је човек пре свега усамљена јединка суочена с трагичном неизвесношћу свога бивствовања, принуђен је, сматра већ поменути Блез Паскал, да у тој специфичној егзистенцијалној ситуацији тражи извесност и присутност неизвесног и одсутног *смисла света* и свог бивствовања у свету. У питању је, његов у филозофији, добро познат однос човека према свету (спољном и унутрашњем), формулисан као однос *логике срца* према скривеном Богу који је неизвестан, одсутан и ризичан, што човека усмерава да *властитим снагама и личним напорима стално тражи извесност, наду и мисао свога постојања*. (Животић, 1973:7)

Изнети став собом носи мисаону искру негације оног Сизифовског усуда који се мири са ставом да се целокупна животна борба тек на крају када је сустижу старост и смрт открива као апсурдна, замећући плодну етичку поставку с којом у складу, симболично исказано, егзистенцијално одмотавање ограниченог клупка живота, које се пре или касније до краја одмота и нестане, јесте узалудан посао ако тај чије се нити живота одмотавају не схвати да је тајна у нити а не у клупку. Речено разумљивије, то значи да, упркос свести о сопственом релативитету трајања и илузорно временском (боље рећи биолошком) грабљењу ка једино сигурној задатости живота – смрти, сврховитост тајне човековог битка, а и старости наравно, садржана је у самом његовом опсегу постојања, чију есенцију сачињава *слобода оваплоћена у мноштву животних алтернатива*. Само је човек у живом свету привилегован или проклет да се у његовом односу према самоме себи и свету преламају „битак и ништа“, пошто нема унапред дату природу, фиксирану бит и предодређен карактер, наспрам чега се налазе *изазови стваралачке слободе, додуше специфични у старости*, која такође није имуна од сталног кретања на основу ког је он (у егзистенцијално-стваралачком смислу) оно што још није, а није оно што тренутно јесте! (Нуминовић, 1978:150)

На основу тога, погледајмо у наставку, може ли се и како егзистенцијални апсурд и незнање, често приписивани старости, надрастати и племенити путем социјалног рада у институционалним условима домске заједнице, кроз досезање родно задате плироме – пуноће стваралачког ослобађања и хуманог потврђивања, без обзира колико ће, мерен илузијом времена, конкретан људски живот у старости још да траје!

Антрополошко-родне одлике старости – путовође социјалног рада и плироме старења у оквиру домске породице

Сазнајно суочавање са сложеном вишеслојношћу старости, које може бити од значаја за стручни социјални рад у домској заједници, логичким законима вођено, не би у теоријско-методолошком смислу смело заобићи кључне антрополошке факторе због којих старост углавном изгледа тегобна и бесмислена. Њихово уочавање и дијалектичко рашчлањавање, у обиљу противуречја, потенцијално омогућава свестраније поимање и разумевање практичних поступака, вредности и жеља старих људи, као и адекватнији стручни третман од стране социјалних радника.

Детерминисан човековом родном суштином, човеков активитет самостварања и потврђивања као стваралачког бића путем рада један је од пресудних „ахилових пета“ старости, с обзиром на то да се, у склопу природних трансформација и егзистенцијалних прилагођавања, његов интензитет саображава творачким могућностима старих људи. Само човеку подарена благодат рада, којим се он самоствара градећи сопствену егзистенцију, што му и даје квалитет онтолошког конституента људске врсте, не мора да се потпуно негира и одбацује у старости, под условом поседовања одређеног степена здравља и физичко-духовних снага које чине нужан услов и праву меру, у складу с којом је и старим људима „допуштено да уживају у тој срећи, јер их старост не спречава да се посвете различитој делатности.“ (Цицерон, 1955:233) Влада уверење да старост, уопштено посматрано, одваја људе од посла и чини их пасивним, при чему се углавном превиђа битно питање, кога је (да ми не замере „савремени експерти“ у области због древних истина о савременој теми) давно поставио мудри стоик Цицерон, питајући се: „Па зар нема никаквог посла за старе људе које би могло обавити и слабо тело снагом ума“? (Цицерон, 1955:214)

Посебно битно методолошко-етичко начело социјалног рада сдржано је у овом тврђењу древног мудраца, ако се узме у обзир значај човековог активитета, посебно у институционалним условима сужених могућности личног одабира старих лица, њима одговарајућих свакодневних радних активности којима би се самопотврдили и учинили корисним, себи и другима. Лако је докучива чињеница да многоврсне радње не захтевају физичку спремност младости, засновану на телесној снази и брзини, већ супротно томе, услов њиховог ваљаног обављања су разборитост, мудрост, стрпљење и искуство као основе вештине–умећа, којих старост

не само да није лишена, него их обично има и на претек.⁸ У том духу треба схватити и савет старима који собом носи поуку о егзистенцијалној расподели животне снаге: „користите се том снагом, док је имате, а кад је нестане, не жалите за њом, осим ако не мислите да младићи треба да жале за детињством, а зрели људи за младићким добом. Ток нашег живота утврђен је, а пут којим природа иде један је и једноставан; свако доба живота има своју особеност, деца нејакост, младићи смелост, зрели људи озбиљност, а старци природну зрелост, коју треба користити у њено доба.“ (Цицерон, 1955:221)

За ефикасан социјални рад са старима од посебне је важности увиђање искуственог обрасца да се физиолошки процес губљења физичке снаге може врло плодотворно надомешћивати анимирањем *јаке воље*, као свесно вођеног и контролисаног умног хтења (Петричковић, 2011:247), иначе врло убојитог оруђа којим се трезвено прихвата и превазилази телесна слабост. Старости се, сматра Цицерон, као против болести ваља одупирати а њене слабости замењивати јаком вољом, јер, осим пружања помоћи телу, морају се још више поспешивати снаге духа и срца, пошто се оне гасе у старим данима као светилка којој се не долива уље. (Цицерон, 1955:222) Много је стручно-методолошких могућности у области социјалног рада, којима, уз услов достојне мотивације и професионалне креативности, засноване на познавању антрополошке структуре људског бића у старости, може да се „долива уље“ на распаљивање посустале и утрнуле воље. Њен значај непосредно се огледа као жариште старосне плироме, саткане на личним настојањима сваког човека који се приближава неизбежној и крајње непознатој коначности, да у оном што тренутно постоји, као тренутку вечности, пронађе смисао и лепоту. Лепа реч, утеха, савет, охрабрење, умеће слушања, ћутање, разумевање, саосећање у најразличитијим теоријским приступима и методским обрасцима садржани, уз непоновљиви људски однос, пожељни су квалитети који стоје на располагању социјалним радницима, који се практично суочавају са многобројним искушењима старости у институционалним оквирима.

Разматрајући животне снаге иманентне старости, овде подразумевам већ потенцирану меру реално постојеће способности, или рехабилитацио-

⁸ Нимало случајно су кроз историју Сенате и Већа старца чинили људи у годинама. Цицерон ту праксу илуструје позивајући се на дијалог из Невијине драме у којој на питање: „Како сте упропастили тако брзо толику државу“ Лудус одговора: „Изронили су на површину нови говорници, лакоумни младићи“. Шта ли је и како ли је, питам се у данашњој Србији, то изронило и испливало на површину са поразнијим последицама него у поменутој драми?! – Прим. аут. М.П.

ног потенцијала старих људи, који, ма како ограничени, носе у себи ону искру активитета која човеку даје демијуршко-фитургијски потенцијал творења било чега. „Служи се оним што имаш и што год радиш, чини према својој снази“, поручио је у далекој прошлости Цицерон, презирући Милона из Кротона који је као старац (бивши атлета) видео младе атлете на вежби, погледао своје руке и плачући рекао: „А ове су заиста одживеле своје“. Искрено верујући у смисао природних закона, стоик је љутито приметио: „Не оне, него ти сам, бедниче. Јер ти сам по себи никад не би постао славан да ти није било ногу и руку“. (Цицерон, 1955:218)

Луцидно, аналогјом пресликавања овај мудрац истиче значај људских руку путем којих се човек самоствара, и које због тога никада нису старе ма колико да су одживеле своје, пошто представљају оруђе властите потраге за сопственом смислености и задатошћу људске врсте у целини и њену дилему: *како превазићи временску пролазност, тј. како је оплеменити и људско-хуманом је и смисленом учинити?* Истом телеологијом људских руку позабавио се и у њен генерички бездан упустио се, детиње генијални, Леонардо да Винчи (1452–1519) у својој суптилно-разоткривајућој ликовној анализи руку тајанствене Ђоконде – Монализе, које одсликавају вечно лепа, истинска, добра и мудра дела, путем којих људи живе и онда, када их међу живима у биолошком и физичком смислу нема. (Петричковић, 2006:188) Садржана је у томе она, у човековој свести укореењена тежња „ка непролазном, неразоривом, неуздрмљивом бивствовању“ које се односи на успостављање трајних стања, на стварање постојаних дела, на славу стечену делима, што ће имати на уму Карл Јасперс (1883–1969) када каже да „смо оно што јесмо само својом укупном прошлости“ коју не смемо да одбацимо како не бисмо изгубили себе саме, већ морамо кроз њу да продремо ка извору из којег ће и сва будућност проистећи. (Јасперс, 2008:30) На то дијалектичко претакање прошлог и будућег у сада постојећој старости односи се и мисао која аксиолошки подвлачи да је јадна старост која је присиљена да се брани речима. „Јер не стиче се углед изненада седим власима и набораним лицем, него часно проведени живот жање најлепше плодове људског поштовања.“ (Цицерон, 1955:234)

Размеђа прошлог и будућег кроз тренутак садашњег, константно пролазног и готово непостојећег, увек у човеку провоцира неизвесност будућег, што би посебно у старости могло да поспеши мотивацију делања у конкретном сада-датирајућем часу, и то по сопственој мери и сопственом закону самог делатника. На максимално коришћење тог, једино извесног тренутка, само толико колико он траје, упозориће у својој филозофији

пројектованог надчовека и мисаоно разборити волунтариста Фридрих Ниче (1844–1900), поимајући га као родну дужност човека према самоме себи и људској врсти, с чим у вези он каже: „та необјашњивост да живимо управо данас, и да смо имали бесконачно време за постојање, да поседујемо само сегмент данашњег дана“ чини нас дужнима „да у њему покажемо зашто и због чега смо се појавили управо сада“. Дужни смо, наставља даље Ниче, „да пред самима собом будемо свесни свог бића; према томе, желимо да будемо стварни кормилари тог живота и да не допустимо да наше постојање буде једнако бесмисленој случајности. У односу на живот ваља допустити извесну смелост и опасност, утолико пре што ћемо га у најгорем, као и у најбољем случају, свеједно изгубити.“ (Ниче, 1987:9)

У супротном, ако се сваки дан, како у младости, тако и у старости, под упливом лењости преда апатично увек потенцијално и реално присутној пролазности и смрти, који од рођења па до задњег дана живота вребају човека (без обзира на године), онда било које људско биће има довољно песимистичних разлога да током целог свог живота не ради баш ништа у очекивању судњег дана. Поставља се овде питање успаваног сањарења и наде као неких новума пројектованих у свакој фази живота, у облику антиципирајуће свести, вођених интенционалношћу ка отвореном хоризонту долазећег, које јој даје моћ посредовања и слутње о непосредном *егзистере*, што чини сањарење неуморним превођењем антиципирајућих садржаја у реалност. Зато пробуђена нада поседује смисао превладавања проблемских ситуација људског обитавања и откривања могућности њихова укидања, остварујући своју темељну егзистенцијалну функцију, што је лоцира у опсег будућности. Посебно у старости појачава издржљивост пред апоријама света, буди и подржава слутњу о нечему бољем од сасвим извесног есхатона, остварујући на тај начин синтезу стапања спољашњег и унутрашњег искуствено-сазнајног, као предворја практичне реализације могуће самозадатог (Нуминовић, 1978:410), па макар и после смрти датирајућег.

По чему би онда старост била посебно изузета од детињства и младости као период могућих радних активности, што сведоче они стари који не само што нису били троми и непокретни, него чак и препознатљиви и за пример узимани као пуни воље за радом, увек у нади покретни и будни, и то онако како су у ранијим фазама живота били вредни. То су они старци, духом млади, који још увек радознано жуде за сазнајним откривањима, попут Солона, који се у песми хвали да старећи сваког дана понешто научи, или Цицерона, који је у позним годинама, после неостварене жеље да научи да свира као Сократ лиру, научио грчки језик са толиким жаром

као да је, како сам каже, тим учењем гасио жеђ. Вредни помена у овом низу су и Платон, који је умро пишући у осамдесет првој години, или Исократов, који је познати *Панатеникос* писао, како сам каже, у деведесет четвртој години, а после тога живео још једну петолетку као и његов учитељ Леонтин Горгија, који је навршио сто седам година, не одвојивши се никад од своје науке и посла. До краја живота је, подносећи два велика терета: старост и сиромаштво, готово радујући им се, вредно радио као и Енија; затим Софокле пишући трагедије до најдубље старости,⁹ и читав низ других мислилаца попут Хомера, Хесоида, Симонида, Сократа, Питагоре, Демокрита, Ксенократа, Зенона, Клеанта, Диогена и многих других чија је духовна активност упркос старости трајала колико и њихов живот? Треба ли онда коментарисати такав животни елан за продуктивним стваралаштвом садржан у искреној, пуној мудрости старачкој исповести Цицерона који каже: „ипак бих радо и у постели размишљао о ономе што сам више не бих могао обављати.“ (Цицерон, 1955:223)

Да не буде забуне, нису само велики мислиоци вични плироми старења кроз коју распознају смисао властитог живљења, с обзиром на то да је она као генеричка задатост доступна и „малим, обичним људима“, попут оних који се свакодневно и у познијим година живота остварују у обиљу различитих послова, у широком распону од пољских радова на селу до интелектуално-духовних активности у домској заједници старих лица, на пример. Не прорачунавајући године, месеце и дане који су им остали да поживе, јер тај рачун нико до сада није успео (сем природе) да прецизно сведе, „раде оне послове за које знају да њихове плодове они уопште неће уживати“ (Цицерон, 1955:217), користећи тренутке садашњости без обзира да ли саде стабла која ће рађати другом колону, или пишу књиге које ће читати будућа поколења, при чему је битно да своја рукотворства, као што су у неком облику примили од предака, оставе својим потомцима зарад сопственог трајања и вечности, кроз њих и у њима. Антрополошко потакнута анимација ове врсте је посебно драгоцено средство социјалних радника које води у правцу хуманог потврђивања старих људи у институционалним условима, без обзира на споља видљиву баналност њихових радних ефеката, коју треба мерити аршином

⁹ У вези Софокловог посвећења писању у старости, постоји анегдота која каже да су га синови због тога оптужили да занемарује домаће обавезе и извели пред суд, захтевајући да га судије лише, као малоумног и немарним родитељима, права управљања имањем и свим осталим материјалним добрима. Прича се да је старац тада прочитао судијама тек написану драму *Един у Колону* коју је држао у рукама, запитавши их да ли им се чини да је ову песму писала излапела глава? Након тога су га судије ослободиле. Прим. аут. М.П.

духовне сатисфакције и јачања мотива самопоштовања. Зар то нису довољни разлози за врло озбиљно уважавање старачких активности, често типа забаве и хобија, путем којих остају иза њих непроцењиве вредности за сећање потомака, попут њиховом руком направљених модела бродова, шивене гардеробе, насликаних слика или пак написаних стихова и књига, које их чине и после њих још увек живим?

И ево нас, у оном укоренењем родно-цивилизацијском архетипу у човеку да сади дрвеће, зида грађевине, духовно твори и ствара потомство, како би надвладао границе властитог бивства, кроз предају и наслеђивање свакојаким материјално-духовних добара од предака и преношење потомцима, чиме се посебно старости даје пуноћа и смисленост одржавања људског рода. Непревазиђену фигурацију овог искона људске бити оставио је у аманет цивилизацији испрени филозоф и чудесни сликар највећих тајни Леонардо да Винчи својом сликом Св. Ана, Девица Марија и мали Христ, на којој Ана – светица и плодна жена симболизује и оживотворује родну суштину цивилизацијског кода постања и опстанка, тако што на свом крилу држи са својом кћери и њеним сином толика поколења и све човечанство које ће доћи, због чега се на њеном лицу и расплинула тиха и најдубља, хумано-мудра срећа живљења љубављу уједно и подједнако у себи и свима њима заједно. Смена генерација произлази из цивилизацијске задатости опстанка људске врсте, одакле следи да свака љубав у латентној бити припада деци, при чему се не тиче одређене властите деце, надирући тамно и тајанствено кроз све одређене, будуће индивидуе, кроз децу и децу деце и пра-праунуке; она је нагон за „увек-бивством“, „сталношћу“, једно бескрајно захтевање увек новог понављања живота, кружење у прстену бесконачног враћања.¹⁰

Та испуњеност која у старости побеђује пролазност и смрт кроз реку поколења, с једног колена на друго у бесконачност, појашњава онај помало тужан и благоироничан покрет левог угла Аниних усана који има за циљ да благо разлучи искон митолошке детињарије, од колико путене, толико и мисаоне и мудре среће и лепоте самог људског живљења у себи, и у свим генерацијама које седе на крилима предака, због чега старост и долазећа смрт не морају увек бити болне. (Петричковић, 2006: 186) Само са овим у вези, да се разумети значај породичних фотографија на којима се стапају ликови предака и потомака, и њихов посебан статус у институционално уоквиреном животном простору старих, којима је увек на оку ова,

¹⁰ Шире о овоме погледати: Еуген Финк, *Основни феномени људског бивствовања*, Нолит, Београд, 1984, стр. 281–282.

најдубља родна и људска есенција, тежње предака и потомака да у вечном низу трајања и смењивања надрасту физичку пролазност и ништавило.

О старачкој хармонији егзистирања стара се помно и природа својим средствима, детерминишући, како Дириг вешто каже, једну смислену економију живота, у складу с којом, у свакој фази од детињства до пуне зрелости, она човеку омогућава вредносну филозофију која му живот чини смисленим и привлачним, што чини и у старости, постепено му смањујући животне снаге као и њима пропорционалне прохтеве. (Павићевић, 1977:23) Догађа се то са комплексом свакодневног задовољавања животних потреба, које се прилагођавају апетитима старца, боље рећи редукују њиховим примиреним жудњама, што је сасвим видљиво у примарној потреби за узимањем хране, за коју је карактеристично да се задовољство од гозби у старости „не мери задовољавањем телесних потреба, него скупом пријатеља и њихових разговора“. Семантички осврт на термин „convivium“, који се односи на састанак пријатеља за трпезом, указује да он дословно обележава појам заједничког живота. (Цицерон, 1955:226) Та старачка динамика потребе за храном, генерички неодвојива од заједнице живљења и ритуала обедовања праћених разговором, типична је и за домску породицу која мора да прати културни контекст антрополошко-цивилизацијских постулата. Другим речима исказано, овде чин заједничког узимања хране има много дубље димензије од просте биолошке нужности, јер се претаче у сфере човекове друштвености, коју је давно српски народ изразио предајним изразом бритке пословице која слови како „Вук не вије што је меса гладан, него вије да дружину свије.“ (Стефановић-Караџић, 1985:292) То посебан значај поприма у институционалним супституцијама природне породице старих, у оквиру које социјални радници као стручњаци у делокругу својих активности имају као битну ставку управо буђење и реализацију поменутог заједништва.

Захваљујући томе, нимало случајно и у термилошким обележјима куће и породице, како сведочи етнологија, присутна је свест о врло битним социјалним аспектима заједничког узимања хране у породици, тако што се као синоними за српску породицу узимају лексеме, као што су *огњиште* и *вериге*. Јер управо у том (традицији припадајућем) кућно-породичном простору где се припремала и конзумирала храна, развијао се и одржавао породични живот прожет заједништвом и солидарношћу, као кључних одредница породичне заједнице. И данас се у породици практично дели и умножава како храна, тако и људске речи, што митолошки сагледано чини спону са покојним прецима који су ту сјајем и топлином око енергетског извора (некадашње ватре огњишта) окупљени, симбо-

лизујући вечност породичног заједништва и солидарности.¹¹ Знање ове врсте, нажалост због увреженог непознавања теоријског значаја антропологије и етнологије у научном фундирању хуманистике социјалног рада, лишава вредних етно-антрополошких идеја социјалне раднике, које су кључ разумевања латентне феноменологије старих људи са којима се непосредно сусрећу.

Сврсисходно успостављање равнотеже између страсти и старости¹² које природа својом рационалном економијом усклађује егзистенцију тога животног доба, приметио је још у свом времену Софокле који је, када су га питали да ли се још одаје љубавним радостима, одговорио: „Боже ме сачувај! Јер ја од тога бежим као од осорног и бесног господара“, пошто „онима који су жељни таквих ствари можда је непријатно и тешко бити без њих; али кад се засите и задовоље, пријатније је лишавати их се, него у њима уживати. У ствари, онај који их не жели и не лишава их се.“ (Цицерон, 1955:227)

У прилог плироме старења и њених импликација на целисходност социјалног рада и свестраније разумевање егзистенцијалних одлика старих у домским условима, свакако иде и мудрост нагађања човека са самим собом да прихвати неминовне законе природе по којима ништа не може изгледати непотребно што они собом носе. Као и у вези осталих одлика човека, и у суочавању са старошћу, примећује, у историји филозофије њен признат зналац Цицерон, да влада велика „недоследност и изопаченост људске глупости!“ Наиме, старост је једна од таквих појава коју сви желе да дочекају, а кад стигне, оптужују је јер наводно она стиже пре него што јој се надају. Није, дакле, крива природно долазећа старост, већ погрешна човекова мисао о њој, искривљена илузијом како наводно старост брже смењује доба младости, него што младићко доба следи за детињством? Непогрешива природна хармонија просто не дозвољава, да се последњи чин живота занемари као што би то учинио неки невешти песник, који је остале чинове животне драме (детињство и младост) лепо распоредио и у смислену целину заокружио. Та целина, као и свака појавност у свету и људској свести, има неки свршетак, завршни чин, у право, њему писано време, кад живот сазри, као што бива са воћем на дрвећу и летином на

¹¹ Шире о овоме погледати: Милан Петричковић, *Култна везаност старих људи за кућни праг и огњиште*, у: Квалитет живота у старости – изазови 21. века, Зборник стручних саопштења и постера, (Посебно издање часописа Геронтологија), Београд, Геронтолошко друштво Србије, 2006. стр. 135–139.

¹² Са овим у вези погледати: – Душан Петровић, *Емоције у старости*, Геронтологија, часопис Геронтолошког друштва Србије, Београд, 2004. год. бр. 1. стр. 107–111.

пољу, кад после зрења отпада и суши се. Узимајући ово у обзир, намеће се питање: да ли би човеку била лакша старост ако би дочекао осамстоту уместо осамдесету годину? (Цицерон, 1955:209)

По свему судећи, задовољавајући одговор је садржан у ставу да је најлепши крај живота ако природа сама почне да растура дело које је створила, док је дух још потпуно свеж, а чула добро служе. Као што лађу и грађевину раставља најлакше онај ко је саставио, тако и човека најбоље своди на првобитно стање сама природа која га је саткала у људско биће. Из овога следи да оно мало времена што остаје старим људима за живот не треба ни жудно желети, нити овај напуштати без потребе, од чега полази и Питагора забрањујући да се без заповедниковог, тј. божјег наређења напушта дужност и место у животу. Успостављање те космичке равнотеже кроз животни век пролазног човека налаже му да се још од младости почне да навикава на предодређену природност смрти, усредсређујући се на стваралачко посвећење садашњем тренутку који је потири и оставља за њено, од творца и природе резервисано време, чија неизвесност налаже да сваки дан живота, па и у старости, човек стваралачки проживи као да му је последњи.

Уз то, ако се у обзир узме вишеслојност мисаоне игре мудрости, стари људи су у бољем положају од младих, пошто оно, чему се млади неизвесно надају, стари су већ постигли, тј. млади желе дуго да живе, а стари су већ дуго живели!

Закључна разматрања

Комплексна категорија старости и специфични егзистенцијални аспекти старих људи у домским условима свакако представљају важно подручје стручних активности социјалног рада. При том, конкретан методолошки приступ представља непосредну рефлексију дате теоријске оријентације социјалног рада, којима готово законито недостаје филозофско-антрополошка димензија, најчешће супституисана медицинско-психолошким датама, на основу којих се третира тоталитет људског бића у позним годинама.

Овај текст у том смислу, примарно са позиција филозофске антропологије, отвара питање дијалектичких основа јединства и борбе супротности садржаних у феномену човековог старења, при чему се потврђује полазна хипотеза да, осим уобичајено песимистичког става о тежини старости, за свакодневну праксу социјалног рада са старима у домској породици,

може да се у епистемолошком смислу антиципира и парадигма плироме старења. То значи да изражен сазнајни слух који распознаје људској врсти задате природне узусе старења, у овом родном детерминизму који је усуд сваком живом бићу, може у овом завршном сегменту људске егзистенције, упркос коначности и смрти, пронаћи смисао и лепоту живљења.

Као једином живом бићу које помоћу свести има представу о свом неминовном крају и ништавилу оличеном у смрти, непогрешива хармонија природе надомешта његове физичко-менталне хендикепе иманентне старости, попут смањења телесних снага и радних активности, губљења страсти и задовољстава, као и путем старости приближавање смрти. Такозвана економија природе, пропорционално овим одликама старости, дала је генеричко прописане мере уравнотежења, у складу са којима стари људи могу да раде својим телесним могућностима примерене послове; затим да уместо угашених страсти, сврховитост пронађу њиховом редукцијом на друга задовољства, тако да, нпр., обилато конзумирање хране, пића или еротских ужитака замене за разговор и дружење за трпезом. На крају, и близина човековог одласка са овога света није довољан разлог да се стари дани предају апатији, зато што, држећи се принципа по коме није битан вечан живот, већ само вечна живост, треба сваки дан проводити у вечности постојећег тренутка. Залога тога, намеће се као закључак, остају као сведоци човекове вечности, његова дела која је за живота створио, међу којима кључно место његове родне телеологије свакако припада константности смењивања потомака, његове дече, са децом њихове дече до бесконачности, што чини саму есенцију његовог егзистенцијалног битка и читаве цивилизације.

Ово је само први скроман корак начињен у правцу епистемолошке антиципације антрополошки фундираног социјалног рада са старима, који, конкретно у контексту домске породице, провоцира мноштво врло интригантних недоумица, чија теоријско-методолошка апсолвирања могу допринети свестранијем разумевању и стручном третману тајновите плироме људске пролазности која као родно-задати усуд куша смртног човека.

Литература

- Блох, Е. (1975), *Субјект-објект, објашњења уз Хегелову филозофију*, Напријед, Загреб.
- Блох, Е. (1981), *Принцип нада*, књига 3, Напријед, Загреб.

- Goldman, L. (1955), *Le Dieu cache. Etude sur le vision tragique dans la Pensee de Pascal at le teatre de Racine*, Paris.
- Животић, М. (1973), *Егзистенција, реалност и слобода*, посебно издање часописа „Идеје“, Београд.
- Недељковић, И. Р. М.А. (1977), *Човек у старости – господар и жртва услова становања*, Геронтолошки зборник, стр. 21–31.
- Недељковић, И. Р. М.А. (2001), *Гносеолошки и антрополошки извори стереотипа о старости и остарелима*, Геронтологија, часопис Геронтолошког друштва Србије, бр.1/2001, стр. 12–19.
- Ниче, Ф. (1987), *Шопенхауер као васпитач*, Графос, Београд.
- Нуминовић, Р. (1978), *Људскост и повјесност*, „Свјетлост“, Сарајево.
- Павићевић, В. (1977), *Огледи о хуманизму*, Раднички универзитет „Радио-вој Ћипранов“, Нови Сад.
- Паскал, Б. (1991), *Мисли*, Медитеран, Београд.
- Петричковић, М. (2006), „Култна везаност старих људи за кућни праг и огњиште“, у: *Квалитет живота у старости – изазови 21. века*, стр. 135–139.
- Петричковић, М. (2006), „Стари људи као предајне споне цивилизацијско-родног битка“, у: *Квалитет живота у старости – изазови 21. века*, Зборник стручних саопштења и постера (Посебно издање часописа Геронтологија), Геронтолошко друштво Србије, стр. 132–134, Београд.
- Петричковић, М. (2007), *Епистемолошка површина савремене науке социјалног рада*, Годишњак ФПН-а, бр. 1, стр. 386–399.
- Петричковић, М. (2008), *Теорија социјалног рада*, Социјална мисао, Београд.
- Петричковић, М. (2009), *Наука социјалног рада у апсурду ван-аксиолошког вредновања*, Социјална мисао, бр. 64, стр. 9–30, Београд.
- Петричковић, М. (2011), *Етика социјалног рада*, Социјална мисао, Београд.
- Петровић, Д. (2004), *Емоције у старости*, Геронтологија, часопис Геронтолошког друштва Србије, бр. 1/2004, стр. 107–111, Београд.
- Стефановић-Караџић, В. (1985), *Српске народне пословице*, Просвета–Нолит.
- Суходолски, Б. (1972), *Модерна филозофија човека*, Нолит, Београд.
- Финк, Е. (1984), *Основни феномени људског бивствовања*, Нолит, Београд.
- Цицерон, М. Т. (1955), *О старости*, Култура, Београд.

SOCIAL WORK IN A GENDER PLEROMA OF AGING, EXEMPLIFIED BY A RETIREMENT COMMUNITY

By Milan PETRICKOVIC

ABSTRACT

What this text does, primarily from the positions of philosophical anthropology, is to pose the question of dialectic bases of the unity and struggle, an utterly complex and permanently mystifying phenomenon of human aging. It possesses an array of various existential aspects which social workers need to face daily. Contrary to the common pessimistic attitude about the burden of aging, this text will anticipate the development of epistemological bases of pleroma (totality) of aging, within the boundaries of the social work humanistics. The foundation of this pleroma effectuates human, gender predetermined questioning about the necessity of nature's laws and the transience of life, where old age, despite the finiteness of life and the upcoming death may possess a meaning and the beauty of living. The key axiom of such aging speculation is constructed on the awareness that human inability to reach infinite existence may be overcome by true – full living, with its time constraint, whose creative products hold the quality of living beyond and after its creator into infinity.

Key words: old age, pleroma, social work, retirement community